

PRIMJERI ESEJA MINTAESSZÉK

ESEJ 1

Franz Kafka: Az átváltozás

Franz Kafka német nyelven alkotó csehországi születésű író, a 20. század világirodalmának meghatározó alakja. Legismertebb műve *A per*, de *Az átváltozás* című elbeszélés is magán hordozza azokat a jellemző vonásokat, melyek a század elidegenítő tapasztalatait (az értelem és erkölcs krízisét) tükrözik.

Kafka alakjai magányos, kiszolgáltatott, az élet értelmét hasztalan kutató abszurd hősök, akiket groteszk ábrázolásmódban (össze nem illő elemek és hangnemek révén) jelenít meg. *Az átváltozás* főhőse, Gregor Samsa az abszurd irodalom tipikus figurája – vezetékneve is magányára utal. Valódi emberi kapcsolatai nincsenek, még saját családjá is kihasználja: Gregorra a kenyérkereső szerepét osztják, és Gregor azonosul is ezzel a funkcióval. Épp ez teszi igazán szomorúvá a helyzetet, hiszen Gregornak nincs rálátása kiszolgáltatottságára (családtagjairól a lehető legoptimistábban gondolkodik), még saját igényeivel sincs tisztában (szabadidejében a vasúti menetrendet lapozgatja), azaz önmagától is elidegenedett. Átváltozása előtti alakja az orosz realizmus személyiség nélküli, funkciójuk keretein sohasem túllépő/túllátó hivatalnok-figuráihoz hasonlít. Ez pedig fölveti a kérdést, hogy az átváltozás eseménye miként értelmezhető Gregor életének vonatkozásában.

A korábban utazóügynökként dolgozó, a családját egyedül eltartó hős arra ébred, hogy „óriási csúf féreggá változott”. Azonban nemcsak e valószínűtlen esemény tekinthető abszurdnak, hanem az is, ahogyan Gregor erre reagál: testi valóságának idegenségénél kétségbeejtőbb számára, hogy esetleg lekési a reggeli vonatot, s így nem tehet eleget munkahelyi kötelezettségeinek. Ez a groteszk (abszurdításában nevetséges, ugyanakkor megrázó) jelenet fémjelzi Kafka hangvételét. A teljes szöveg ismeretében kijelenthetjük, hogy Gregor mindvégig kapaszkodik emberi mivoltába, azaz az ő nézőpontjából a bogárrá válkozás folyamata sohasem zárul le.

Az átváltozás eseményének értelmezéséhez az elbeszélés számos fogódzót kínál. A felébredés ismétlődő motívuma például felveti annak lehetőségét, hogy a főhős (rém)álmának leírását olvassuk. Gregor egy szöveghelyen (a koránkelés okozta) örületre, a család pedig betegségekre utal – ami a mű allegorikus olvasatát támogatja, azaz hogy az átváltozást fizikai vagy mentális betegség allegóriájaként értelmezzük. Mindemellel izgalmas részlet, ahogy Gregor a kollégáját jellemzi: „se gerince, se esze”. E leírás a féreg kisszerű létére vonatkoztatható, amivel (kollégája jellemzése révén) Gregor saját korábbi helyzetét is összefüggésbe hozza. Ilyen szempontból az átváltozás a korábbi létmódot tükrözi – nem is tekinthető átváltozásnak, csupán átfogalmazásnak. Az elbeszélés vitathatatlan értéke, hogy

miközben felveti ezeket az értelmezési lehetőségeket, minduntalan ki is billenti azokat, így az olvasás folyamata nem juthat nyugvópontra.

Gregor átváltozása negatív folyamatnak tűnik: elveszíti hangját, idegen teste akadályozza megszokott tevékenységeit. Ugyanakkor az új helyzet azelőtt ismeretlen örömmel is szolgál: Gregor játszik (a hátán hintázik), mosolyog, végre kialussza magát, és a szöveg tetőpontján élvezettel hallgatja húga hegedűjátékát. Azaz, állattá válásával párhuzamosan egyre emberibbé is válik. Kafka ábrázolásmódja *A köpönyeg* zárlatára rímel: ahogyan Akakij Akakijevics paradox módon valószínűbben viselkedik fiktív figuraként (kísértetté válása után), úgy Gregor féreggé változva fedezheti fel egyedi emberi igényeit.

Gregorral szemben a család végérvényesen lezártnak tekinti az átváltozást. Biztosak abban, hogy Gregor immár nem érti őket, noha egyikük sem próbál kommunikálni vele. Az egyetlen szereplő, aki megszólítja, a takarítónő, ő azonban egyértelműen állatként kezeli, „vén penészbogárnak” nevezi. Jellemző, hogy Gregor szobája fokozatosan hulladéktárolóvá válik, ahol a szemét szinte élve eltemeti a funkcióját vesztett (hulladékká lett) Gregort. A hegedű-jelenetet követően, amelyben Gregor visszataszító alakja előmerészkedik szobája rejtekéből, a család elhatározza, hogy megszabadul tőle. Érvelésük szerint, amennyiben Gregorban volna még némi emberi, maga döntene úgy, hogy nem terheli tovább őket. Ha viszont végleg bogárrá vált, lelkiismeret-furdalás nélkül végezhetnek vele. Gondolatmenetük egyetlen utat jelöl ki Gregor számára: a megsemmisülést. Másnap a takarítónő holtan találja a főhőst – talán annak néma jelzéseként, hogy nagyon is értette, sőt megértette a család óhaját.

Gregor Samsa magánya, legközelebbi hozzátartozóitól, sőt önmagától is elidegenedett létmódja a jelenkori társadalomban is megfigyelhető. Habár a közösségi média látszólag a szociális háló működésére épül, virtuális világában időzve egyre távolabb kerülünk saját valóságunktól, beleértve emberi kapcsolatainkat is.

ESEJ 2

Zrínyi Miklós: Szigeti veszedelem

Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című műve a barokk időszakában keletkezett, irodalomtörténeti jelentősége pedig, hogy az első magyar eposz. Mindez felveti a kérdést, hogy az eposz antik műfaja hogyan valósulhat meg a 17. század szellemi kontextusában. Jelen esszében ezt igyekszem részletesen kifejteni.

Zrínyi Miklós nagy műveltségű horvát bán. Csáktornyan született, itt is élt, és innen indult a török elleni hadjáratokra. Önmagát elsősorban hadvezérnek tartotta; szépirodalmi alkotása, a *Szigeti veszedelem* is a fő célt szolgálta: figyelmeztetni a török veszélyre, és példát állítani a kor emberének. Az 1645 és 1648 között született alkotás az *Adriai tengernek syrenaya* című kötetben jelent meg. Zrínyi ezzel meghonosította az eposz műfaját a magyar irodalomban.

A mű mind tartalmi, mind formai szempontból megfelel a műfaj követelményeinek. Ami a tartalmat illeti: Zrínyi dédapjának, a szigetvári hősnek 1566-os várvédelmét dolgozta fel témaként. Főhőse tehát valódi eposzi alak, aki egész nemzete szempontjából kiemelkedő tettet visz véghez. Mindemellett a szigetvári hős az Athleta Christi barokk emberideált is megtestesíti: „Krisztus katonájaként” nemcsak az országot, de az európai kereszténységet is oltalmazza. Emberideálja mellett a szöveg történelemszemlélete is a barokk vallásközpontúságát tükrözi. Eszerint a történelmi sikerek Isten ajándékaiként, a kudarcok pedig Isten megtagadásáért ránk rótt büntetésként értelmezhetők. (Érdekes intertextuális kapcsolatot teremt, hogy a 19. századi magyar *Himnusz* versbeszélője is e Zrínyi-korabeli történelemfelfogást érvényesíti – ennél fogva a *Himnusz* szerepversnek tekinthető.) A cselekmény logikáját Zrínyi szövegében a fenti látásmód szabja meg, noha a keresztény és az antik mitológia elemei keverednek a műben: Isten Mihály arkangyalt küldi a pokolba, hogy Alecto fúriát kiszabadítva gerjesszen haragot Szulimán szívében a magyarok ellen.

A tartalmi elemek mellett a szöveg valamennyi eposzi konvenciónak is megfelel. A témamegjelölés (propozíció) és segélykérés (invokáció) különlegessége, hogy míg az első strófa Zrínyi eposzának előképére, Vergilius *Aeneis*ére utal, tisztelegve a nagy antik előd előtt, addig Múzsaként már nem az antik istennők egyikét, hanem a barokk vallásos szemléletének megfelelően Szűz Máriát szólítja meg. A barokkra jellemző formai jegy a mű monumentális szerkezete: 1566 strófája a szigetvári küzdelemnek állít emléket, annak dátumára utal. A seregszemle (enumeráció) során Zrínyi a várvédőket a legkitűnőbb harcosokként mutatja be, akiket nem csupán vitézi képességeik, hanem erkölcsi nemességük, illetve összetartásuk, bajtársiasságuk is a Szulimán által vezetett, túlerőben lévő török sereg fölé emel. Zrínyi narrátora tiszteletteljes hangnemben ábrázolja Szulimánt, ami szintén a magyar sereg méltatásához járul hozzá, hiszen a küzdelem jelentőségének fokmérője. A 13. énekben a törökök fel is adják az ostromot, azonban egy szerencsétlen mozzanat, egy postagalamb elfogása mégis győzelemre segíti őket. Minthogy az utolsó nagy támadásba pokoli

szörnyetegek és angyali légiók is beavatkoznak, a deus ex machina eposzi kelléke is megnyilvánul a szövegben. A szigetiek mindannyian támadó harcban veszítik az életüket, önfeláldozásukkal erkölcsi győzelmet aratva a pogány sereg felett. Az emberfeletti emelkedő hős magát a menekülő Szulimánt is megöli: a legveszedelmesebb ellenségtől szabadítva meg az országot és a kereszténységet. A végső küzdelmet a mártírhálál ünnepélyessége övezi, Gábiel vezetésével angyali légió viszi a hősokeket Isten elé. A mű zárlatában Zrínyi vitézi áldozatát látva enyhül Isten haragja a magyarok ellen, és a török iga lerázását ígéri – épp az eposz szerzőjének (és korabeli olvasójának) jelenére előrevetítve azt.

Ahogy az elemzésben kimutattuk, első eposzunk teljes mértékben megfelel a műfaji konvencióknak, miközben Zrínyi újra is értelmezi azokat a barokk irodalom közegében. Az antik és barokk elemek ötvöztetésével, kreatív időkezelésével egyszerre adózik tisztelettel a történelmi-irodalmi hagyománynak, illetve aktualizálja is. Izgalmas belegondolni, milyen nagy élvezettel olvasná Kölcsey *Himnuszát* vagy Mikszáth *Új Zrínyiász* című művét, a *Szigeti veszedelem* hatástörténetének fejleményeit. S hogy hőse miként vélekedne a jelenkori társadalomról? Az önfeláldozás értékrendjével gyökeres ellentétben álló fogyasztói kultúrát valószínűleg éles kritikával illetné, hatásos szónoklatokban bírálná annak viszonyait.